

Les conductes violentes durant la pràctica esportiva en edat escolar

Pere Palou Sampol,
Pere Antoni Borràs
Rotger y Francesc
Xavier Ponseti
Verdaguer
*Àrea d'Educació
Física i Esportiva.
Dep. Ciències de
l'Educació UIB*

Educació i Cultura
(2003), 16:
127-135

Les conductes violentes durant la pràctica esportiva en edat escolar

Violent behaviours in the practice of youth sport

**Pere Palou Sampol, Pere Antoni Borràs Rotger
y Francesc Xavier Ponseti Verdaguer**

Àrea d'Educació Física i Esportiva. Dep. Ciències de l'Educació UIB

Resumen

Hoy en día son muchos los que piensan que se está viviendo uno de los períodos más violentos de la historia, algunos autores como Bridges (1999), afirman que no se puede dudar del incremento de la violencia, tanto de las masas que asisten a espectáculos deportivos como la de los propios practicantes. En cambio, Dunning (1992), o Cruz y cols. (2001), no comparten la visión de que los deportes y la sociedad se estén volviendo claramente y simplemente más violentos. En este artículo se describen las diferentes clases de violencia humana; la transformación civilizadora a lo largo de las sociedades occidentales industrializadas respecto a la violencia, la problemática de la violencia en el deporte infantil, y algunas de las causas de la problemática.

«En el niño que lucha con un compañero para tirarlo al suelo existe una aceptación inconsciente de ciertas reglas rudimentarias que le impiden dar un puñetazo o meter el dedo en el ojo. Él las respeta. Aprende a dialogar con la vida de una manera civilizada o cívica, que quiere decir respetuosa con el otro y sus apetencias hacia una aceptación jurídica de unos mismos derechos. El autocontrol es el primer gran principio de la convivencia humana. En el deporte este autocontrol se desarrolla en un ambiente eminentemente *lúdico*, el cual le priva de la servidumbre ambiental de una opresión rígida, impuesta e implacable» (Cagigal, J. M. 1990, 65).

Summary

There are many people nowadays thinking that we are living in an extremely violent period, some authors like Bridges (1999), says there is no doubt of increasing violence even in spectators or in participants in sport. On the other hand, Dunning (1992) or Cruz & cols. (2001), are not agree that sports and society are becoming simply more violent. In this paper we describe different types of human violence, the long time civilisig transformation of occidental society respect to violence and the problem of the violence in youth sport, therefore, some reasons about the problem.

«The boy who's fighting with a schoolmate to throw him to the floor, has an inconscient acceptance of some basic rules that avoid to punch or to put a finger in the eye of the other boy. He respects this rules. He learns to dialog with live on a civic way, that means respecting the others and their aims to a legal acceptance of the same rights. The autocontrol is the firs principle of human living together. In sport this autocontrol is developed in a basic leissure ambience that releases him from a rigid imposed oppression» (Cagigal, J. M. 1990, 65).

Les conductes violentes durant la pràctica esportiva

Segons Baigorri (1995) la major part de les aproximacions sociològiques al fenomen de la violència en l'esport es basen directament o indirectament en el paradigma estructural funcionalista sobre el conflicte social. Les aproximacions marxistes parteixen en realitat del mateix paradigma, fan recaure en la violència ambiental esportiva la funció d'expressar en termes comunicatius alguna espècie de procés revolucionari, emparades en el supòsit de Marcuse (1968), citat per Baigorri, sobre la violència juvenil: «Si són violents, és perquè estan desesperats.»

Aquesta interpretació cau pel seu pes pel fet que no són justament els sectors més desfavorits els que produeixen les accions violentes.

Enfocaments més pragmàtics com el de Ferrando (1990) deixen de banda una qüestió fonamental, com és que els conceptes de conflicte, violència i agressió no són sinònims, malgrat que pertanyen al mateix camp semàntic.

Quant a les teories que cerquen l'explicació en el mateix joc esportiu, cauen en una tautologia irresoluble: hi ha violència perquè hi ha violència.

Les tesis d'Eric Dunning (1993), emmarcades en la teoria d'Ellias (1992) sobre esport i procés civilitzador, poden aportar més coneixement. Aquesta es basa en la permanència en societats urbanes i altament desenvolupades de grups socials entre els quals els valors d'agressivitat, masclisme i lideratge violent segueixen tenint un fort pes, i que haurien trobat, primer en el futbol, i després en altres pràctiques esportives un excel·lent escenari per expressar-les.

Segons Baigorri¹ aquests grups socials es corresponen amb sectors d'immigrants rurals, insuficientment urbanitzats a causa de les crisis econòmiques de les grans ciutats, per tant, en lloc d'urbanitzar-se s'han ruralitzat sectors concrets de les ciutats, entre els quals l'esport, especialment el futbol.

A part de les situacions dels grups socials desfavorits o no urbanitzats, s'han de tenir en compte els aspectes pedagògics, segons Montagu (1993), que ens diu que la naturalesa humana és bona, el que no ho és és l'educació humana; segons l'autor, hem d'adaptar aquesta educació a les exigències de la naturalesa humana i proposar a la humanitat que és un fals mite que la maldat és innata al gènere humà.

Afegit a això existeix el problema de la influència dels mitjans de comunicació, que influeixen de manera notable en les actituds dels infants enfront de la pràctica esportiva. Està clar que la premsa i els mitjans de comunicació de masses no creen el gamberrisme en el futbol, però l'aplicació negligent per la seva part d'unes tècniques de presentació que ressalten l'extravagant i el violent contribueixen molt poc a millorar el panorama, que ja és de si bastant complex.

Tipus de conductes violentes durant la pràctica esportiva

Cagigal (1990) afirma que la violència no és més que una forma concreta d'agressivitat, especificada sobretot per l'atac físic o en l'home, l'anàleg al físic, el verbal. No tota agressivitat és violenta. Tota violència és sens dubte agressiva i és originada per l'agressivitat.

¹ Estudis de Baigorri, A., pendents de dades empíriques per contrastar i desenvolupar en el que explica del terme d'urbanització.

Existeixen tesis explicatives de l'agressivitat basades en l'etologia, el principal autor en aquest cas és Lorenz, K. (1972), que cita expressament l'esport com un costum o moda ple de valors d'alliberació i al mateix temps de traspàs d'energies integradores el fenomen de l'esport.

«És l'esport una forma de lluita ritualitzada especial, producte de la vida cultural humana. Procedeix de lluites serioses, però fortament ritualitzades a la manera de combats codificats o enfrontaments per honor, d'origen filogenètic [...]. El combat compleix la tasca incomparable d'ensenyar l'home a dominar conscièntment i responsable les seves reaccions instintives en un combat» (pàg. 114).

Cronològicament més avançat en el temps, Terry i Jakson (1985) ofereixen un model interpretatiu dels elements determinants i el control de la conducta agressiva en l'esport, que veu tres perspectives fonamentals: l'agressió com a instint, la hipòtesi de la frustració-agressió, i l'agressió com a conducta socialment apresada.

En l'agressió innata, l'esport serviria de catarsi per a la reconducció de la dita agressió.

La frustració-agressió afirma que les conductes agressives sempre pressuposen l'existència d'alguna forma de frustració i consegüentment la frustració condueix a certes formes d'agressió, en aquest sentit existeixen estudis (Miranda Viñuelas 1975)² que demostren l'increment de les accions punitives en els equips o individus que en aquells moments es troben en situació de derrota o van perdent en un enfrontament.

D'acord amb la teoria de l'aprenentatge social, el reforç i el modelat generalment actuen de forma combinada. En l'esport el reforç dels actes violents sorgeix principalment de tres fonts: a) el grup de referència immediat dels esportistes, especialment els entrenadors, companys, família, mestres i professors; b) l'estructura de l'esport i l'execució de les regles pels directius o àrbitres; c) les influències socials, com són les actituds dels seguidors, mitjans de comunicació, tribunals de disciplina esportiva i societat en general.

Un altre autor que confirma les teories de l'aprenentatge social és Bandura (1986) per aquest autor, la violència seria resultat d'una sèrie de conductes apreses i de les quals es deriven positives conseqüències per a qui les protagonitza.

Atesa la importància del problema, és possible segons Petrus (1996) que totes les teories s'hagin de tenir en compte a l'hora de voler explicar, de manera global, la violència. Ara bé, des de la perspectiva de la prevenció, és especialment interessant la teoria de Bandura, ja que, segons aquest autor, la transgressió de les normes i la violència s'aprenen, com s'aprenen tants i tants d'altres comportaments humans: per imitació.

Aprenem a ser violents imitant comportaments agressius. És a dir, si un nin o una nina veuen que un adult es comporta de manera violenta, es valora aquesta manera d'actuar i, si en treuen profit, imitaran aquest comportament i adoptaran, possiblement, actituds violentes. Si els escolars observen accions violentes en l'esport, si els donam una imatge de la violència com a recurs esportiu, si els mitjans de comunicació venen violència, per imitació l'adoptaran i possiblement es convertiran en usuaris de l'agressivitat. En aquest sentit els mestres en Educació Física tenen una importància rellevant pel fet de la possibilitat de crear en l'escola un corrent de pensament crític enfront del que sel's ofereix als alumnes des de la societat, l'anàlisi dels comportaments dels mestres durant la seva pràctica esportiva, la seva pròpia imatge poden ser definitives a l'hora d'establir estratègies

² Aquest estudi posa de manifest les possibilitats catàrtiques de determinats esports, on el contacte és present en el desenvolupament normal del joc. Memòria de fi de carrera, no publicada. INEF Madrid.

enfront de la canalització de la informació que, com els autors Bandura i Petrus citats anteriorment deien, afectarà els nostres joves, i tal vegada es pugui eliminar els efectes de la imitació de les conductes provinents de l'esport espectacle.

Podem dir que en massa ocasions s'observen al voltant de l'esport escolar actituds violentes, no sols entre jugadors, sinó també entre entrenadors, pares i mares, espectadors... En aquest sentit Petrus (1996) diu que podríem parlar de certa responsabilitat institucional dels que dissenyen i administren l'esport escolar actual, ja que, en proposar un determinat model de reglament i una determinada estructura de competició, conscientment o inconscientment, faciliten que l'esport escolar sigui «el bressol de certes actituds violentes».

En el sentit de les actituds violentes durant la pràctica esportiva, les conseqüències per als practicants comencen a ser espectaculars, Bridges, J. (1999), al seu llibre *Making violence part of the game*, ens explica que el nivell de lesions produïdes per accions violentes en la pràctica, ja siguin penalitzades o no, han arribat a nivells exagerats. Segons aquest autor, als Estats Units d'Amèrica, la US Consumer Society Commission registra aproximadament en un any 1.290.000 lesions tractades mèdicament en futbol americà; 1.230.000 en beisbol; i 1.180.000 en bàsquet, amb el problema afegit que moltes d'aquestes lesions causades per actituds violentes no fortuïtes del joc no tenen un recolzament legal a l'hora de fer front a les despeses dels tractaments.³

Com a conclusió, aquesta cita de Margolis (1999): «La decadència de la cultura esportiva i l'augment de la violència durant la pràctica han conduït al punt que els jugadors, seguidors, i fins i tot pares i entrenadors contribueixin a la creixent violència basada en la victòria, les possibles solucions són reescriure les regles i normes de les competicions» (pàg. 95).

Bases biològiques de l'agressivitat

Segons Fernandez (1998) han existit diverses temptatives d'explicació de l'agressivitat humana, des del tractament naturalista fins al profund enfocament de la psicoanàlisi.

Els arguments naturalistes expliquen l'existència del factor agressivitat com un component més de la complexa naturalesa biosocial de l'ésser humà, però recorden també que els individus de l'espècie humana disposen de capacitats que vénen a modificar els processos naturals de l'aprenentatge i a modificar patrons heretats que no sempre són adaptatius, sobretot quan canvien les condicions socials en què aquests apareixen.

Més enllà de l'agressivitat natural i de l'acceptació que vivim en constant conflicte amb nosaltres mateixos i amb els altres, hi ha la violència: un comportament d'agressivitat gratuïta i cruel, que denigra i fa mal tant a l'agressor com a la víctima, la violència no pot justificar-se a partir de l'agressivitat natural, ja que es tracta de conceptes distints, que poden diferenciar-se mitjançant el concepte de conflicte.

El conflicte és una situació de confrontació de dos o més protagonistes, entre els quals existeix un antagonisme motivat per una confrontació d'interessos, és en aquest cas que l'estudi de les conductes violentes durant la pràctica esportiva té la seva màxima

³ En el cas dels EUA, la sanitat referent a la pràctica esportiva està coberta per assegurances privades que es desenten de baralles legals enfront de la responsabilitat d'una acció violenta en un enfrontament esportiu.

justificació en ser de la manera en què el conflicte proposat és la mateixa practica esportiva, que com a pròpia definició és una situació d'antagonisme entre dues parts amb objectius oposats.

Tornant a l'exposició de les fonts, Mergargee i Hokanson (1976), al seu llibre *Dinámica de la agresión*, exposaven que per un lloc es tenen les interpretacions psicoanalítiques i etològiques de Freud i Konrad, els quals sostenen el criteri que gran part d'aquesta conducta és innata, en l'altre extrem els psicòlegs Bandura, Miller i Dollard, que opinen que el comportament agressiu s'adquireix amb l'aprenentatge i en la infància.

Els escenaris de l'esport produeixen homogeneïtat en l'estatus social, al mateix temps que la varietat de rols que es despleguen en els grups/equips, el tipus de comunicació que es desenvolupa, així com els valors morals que s'estableixen afavoreixen uns determinats processos d'aprenentatge social.

Fugint de les explicacions de la violència entre iguals que normalment addueixen als models de domini-submissió (Fernández 1998), en la pràctica esportiva no en sabem establir un model únic, ja que les relacions que s'estableixen entre els jugadors, àrbitres, entrenadors, pares etc., suposen una contínua font de referents.

Causas de les conductes violentes durant la pràctica esportiva

L'anàlisi de les causes de les conductes violentes, l'hem de cercar en dos apartats diferenciats. Segons Fernández (1998), tenim per un costat els factors exògens (context social, característiques familiars i mitjans de comunicació) i per un altre costat, els factors endògens o de contacte directe (relacions interpersonals, característiques personals de la víctima i l'agressor).

Segons Pearl (1987), els mitjans de comunicació estan sent qüestionats com a primer canalitzador de la informació. La violència televisiva és una opció del mateix mitjà, la selecció de missatges violents o la seva substitució per altres que no ho siguin és una decisió de les mateixes cadenes de televisió.

Els nins i nines recullen principalment aquesta informació directament i en aquest cas al mestre d'escola, al tècnic esportiu, al pare o mare i al gestor esportiu només els queda l'opció d'ajudar a discernir sobre el missatge mediàtic, i aprendre a ser crítics amb la informació que es difon a través del mitjà.

La família és el primer medi de socialització. El desenvolupament social de l'individu és nodrir dels afectes i vincles entre pares/mares, aquest medi és evidentment clau en la gènesi de les conductes violentes (Paterson, DeBaryshe i Ramsai 1989).

Com a factors endògens més importants i més influents, tenim les relacions interpersonals. Les relacions jugadors-entrenadors, jugadors-jugadors, entrenadors-entrenadors, i les relacions d'aquest amb els pares, diferenciant el moment de la pràctica competitiva de la de l'entrenament. I les relacions amb els pares com a tipologia especial de públic (Ponsetí 1999).

A més d'aquests, altres autors consideren que la tipologia de l'esport practicat és un factor determinant de l'aparició de conductes violentes, així com el disseny dels reglaments (Petrus 1998).

En aquest sentit Cruz (1997) assenyala les quatre causes següents com les més importants:

En primer lloc l'augment dels interessos comercials i de les recompenses econòmiques per l'èxit en l'esport infantil i juvenil.

En segon lloc les actituds de pares i entrenadors orientats cap a l'èxit esportiu.

En tercer lloc, les actituds i conductes dels espectadors durant els partits.

En últim lloc, els sistemes de sancions d'alguns reglaments que tendeixen a beneficiar l'infractor.

En tots aquests aspectes existeix un fil conductor, que és la formació dels tècnics que regulen, administren i implementen l'esport infantil i juvenil. En aquest sentit aquest article intenta determinar la importància en la formació no tan sols a nivell tècnic, sinó a nivell pedagògic per fer un ús de la pràctica esportiva com a vertader mitjà per afavorir la transmissió de valors socials, personals i morals positius (Palou, Borràs i Ponsetí 2000).

Bibliografia

- CAGIGAL, J. M. (1990). *Deporte y agresión*. Madrid: Alianza Editorial.
- BAIGORRI, A. (1995). «Urbanización y violencia; una interpretación de la violencia ambiental en el deporte». A Ferrando, M.; Manríquez, J. R. (1996). *Ocio y deporte en España. Ensayos sociológicos sobre el cambio*. Tirant lo blanc. València, pàg. 339-352.
- COLODRON, A.; MUÑOZ, A.; ODRIOZOLA, J. M.; LEGIDO, J. C. (1985). «Bases biológicas de la agresividad». A *Agresión y violencia en el deporte. un enfoque interdisciplinario*. Consejo Superior de Deportes. MEC, pàg. 101-124.
- BANDURA, A. (1988). *Pensamiento y acción*. Barcelona. Martínez Roca.
- BRIDGES, J. C. (1999). *Making violence part of the game; A socio-legal history of violence in american sport*. Kroska books.
- CRUZ, J. (1997). «Causas de la violencia en l'esport infantil i intervencions psicològiques per promoure el fairplay». A Marí, B.; Cabanes, T. *Violència a l'esport*. Consell de Mallorca, cap. 6, pàg. 33-36.
- CRUZ, J.; BOIXADOS, M.; VALIENTE, L.; TORREGROSA, M. (2001). «Es perd el fairplay i l'esportivitat a l'esport en edat escolar?». *Apunts Educació Física i Esports* 64, pàg. 6-16.
- DUNNING, E. (1992). «Lazos sociales y violencia en el deporte». A Elias, N.; Dunning, E. *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. Madrid: Fondo de cultura económica, pàg. 271-294.
- (1993). «Reflexiones sociológicas sobre el deporte, la violencia y la civilización». A *Materiales de sociología del deporte*, pàg. 83-108.
- ELIAS, N.; DUNNING, E. (1992). *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. Madrid: Fondo de cultura económica.
- FERNANDEZ, I. (1998). *Prevención de la violencia y resolución de conflictos. El clima escolar como factor de calidad*. Madrid. Narcea Ediciones.
- GARCIA FERRANDO, M. (1990). *Aspectos sociales del deporte. Una reflexión sociológica*. Madrid: Alianza Editorial.
- LORENZ, K. (1972). *Sobre la agresión, ese pretendido mal*. 2a ed. esp. Bilbao.
- MARGOLIS, J. A. (1999). *Violence in sports: Victory at what price*. Enslow publications.
- MEGARGEE, E.; HOKANSON, J. (1976). *Dinámica de la agresión*. Mexico. Editorial Trillas.
- MONTAGU, A. (1993). *Qué es el hombre*. Barcelona: Paidós
- PALOU, P.; BORRÀS, P. A.; PONSETI F. J. (2000). «Transmisión de valores sociales a través del deporte como elemento de promoción de salud desde la perspectiva

- social». *Actas del II congreso internacional de educación física*, pàg. 665-672. FETE-UGT Jerez.
- PATERSON, G. R.; DEBARISHE, B. D.; RAMSAY, E. (1989). «A developmental perspective on antisocial behavior». *American psychologist*, 44, pàg.. 329-355.
- PEARL, D. (1987). «Family, peer and television influences on aggressive and violent behavior». A Crowel, D.; Evans, I. M.; O'Donell, C. R. *Childhood aggression and violence*. Plenum Press. New York.
- PETRUS, A. (1996). «Violència i esport escolar». *Portantveu*, consell de l'esport escolar de Barcelona, num 5, 1r semestre, Barcelona, pàg. 10-13.
- (1998). «El deporte escolar hoy. Valores y conflictos». *Aula d'innovació educativa*, gener de 1998, Graó Educació. Barcelona.
- PONSETI, F. J. (1998). *Anàlisi de la pràctica esportiva dels joves de Mallorca en el segon cicle d'ESO*. Tesis doctoral no publicada. Dir. Bernat Sureda. Universitat de les Illes Balears.
- TERRY, P. C.; JACKSON, J. J. (1985). The determinants and control of violence in sport. *Quest*, 37, pàg. 27-37.